

Mežu pārvaldība Drakulas zemē

Māris Liopa, Zemeunvalsts.lv

Mežsaimniecība Rumānijā ir viena no dinamiskākajām, bet vienlaikus arī pretrunīgāk vērtētajām nozarēm Eiropā. Valsts lepojas ar unikāliem dabas resursiem, tostarp pēdējiem t.s. "pirmatnējiem mežiem" Eiropas Savienībā, taču nozari gadu desmitiem plosa sistēmiska korupcija, nelegāla mežizstrāde un asi konflikti starp industriju un ekoaktīvistiem.

Ieskats pagātnē - mežs kā neieņemams cietoksnis

Vlada III Tepeša jeb *Drakulas* laikā Karpatu kalnu meži klāja gandrīz visu reģionu un kalpoja kā stratēģisks aizsardzības vairogs pret Osmaņu impērijas iebrukumiem. Meži bija tik biezi un nepārejami, ka svešinieku armijām tie kļuva par lamatām. Vietējie valdnieki piekopa "izdedzinātās zemes" taktiku, atkāpjoties mežos, kurus viņi pārzināja perfekti. Koki tika cirsti tikai vietējām vajadzībām - apkurei, māju celtniecībai un primitīvu koka nocietinājumu veidošanai.

Kad Valahija un Moldāvija nonāca Osmaņu impērijas ietekmē, sākās pirmā lielākā mežu resursu ekspluatācija. Rumānijas koksne - īpaši augstvērtīgākā koksne kuģu būvei - lielos daudzumos tika transportēta uz Stambulu. Lai pabarotu augošo iedzīvotāju skaitu un samaksātu nodevas, līdzenumu meži pakāpeniski tika izcirsti, pārvēršot tos aramzemēs un ganībās.

Kamēr rumāņu zemju dienvidos saimniekoja turki, Transilvānija, kas tulkojumā burtiski nozīmē "*zeme aiz mežiem*", atradās Ungārijas karaļu un vēlāk Habsburgu pakļautībā. Šeit meži tika saglabāti labāk, pateicoties stingrākiem feodālajiem medību un īpašumu likumiem.

Līdz ar tehnoloģiju attīstību un tvaika zāģētavu parādīšanos, 19. gadsimtā sākās nekontrolēta un agresīva mežu izciršana. Milzīgi mežu masīvi tika izcirsti, lai nodrošinātu gulšņus jaunajām dzelzceļa līnijām un malku tvaika lokomotīvēm. Austrijas, Vācijas un Francijas uzņēmumi ieguva plašas koksnes ieguves koncesijas

Karpatu kalnos. Kalnu nogāžu kailcirtes izraisīja pirmās masīvās augsnes erozijas un postošus plūdus upju lejtecēs.

Pirmie dabas aizsardzības likumi

Pirms Pirmā pasaules kara un Rumānijas apvienošanās 1918. gadā, inteliģence un valdība sāka apzināties, ka dabas resursi nav bezgalīgi. 1881. gadā neatkarīgajā Rumānijas Karalistē tika pieņemts pirmais modernais *Meža kodekss*, kas mēģināja ieviest ilgtspējīgas mežsaimniecības principus. Neskatoties uz likumiem, līdz 1918. gadam Rumānijas līdzenumu meži jeb tā dēvētie *Codrii* bija gandrīz pilnībā iznīcināti, un neskarti palika tikai grūti pieejamie Karpatu augstkalnu reģioni.

Pēc Pirmā pasaules kara un Transilvānijas pievienošanas 1918. gadā Rumānija piedzīvoja mežu platību milzīgu pieaugumu. Lielākā daļa vērtīgo Karpatu kalnu mežu nonāca jaunās rumāņu valsts pārvaldībā. Starpkaru periodā tika īstenota agrārā reforma, daļu mežu nododot kopienām un zemniekiem, taču valsts saglabāja spēcīgu regulējošo lomu.

Otrā pasaules kara beigās, sākoties komunistiskajam režīmam (1947–1989), visi Rumānijas meži tika pilnībā nacionalizēti. Čaušesku valdība izveidoja centralizētu valsts mežu monopolu un uzsāka masīvu, industrializētu mežizstrādi, lai nodrošinātu valsts eksporta vajadzības. Vienlaikus tika ieviesta stingra mežsaimniecības zinātne ar ilgiem cirtes aprites cikliem, kas paradoksālā kārtā palīdzēja saglabāt lielus, neskartus mežu masīvus Karpatu kalnos līdz pat gadsimta beigām.

Mežu īpašumtiesības

Rumānijā meži klāj aptuveni 6,9 miljonus hektāru jeb nepilnus 30% valsts teritorijas. Ģeogrāfiskā specifika nosaka, ka divas trešdaļas mežu atrodas kalnu apvidos - Karpatos, kur dominē ekonomiski un ekoloģiski augstvērtīgas sugas – dižskābardis, egle un ozols.

Pēc komunistiskā režīma sabrukuma 1989. gadā sākās ilgs, sarežģīts un haotisks mežu privatizācijas un restitūcijas jeb īpašumtiesību atjaunošanas process, kas norisinājās vairākos vilņos. Pašlaik mežu pārvaldības struktūra ir sadalīta aptuveni līdzīgi un aptuveni 48% mežu joprojām pieder valstij, un tos pārvalda nacionālā meža pārvalde *Romsilva*. Pārējie 52% pieder

privātpersonām, baznīcām un vietējām kopienām - *composesorate*.

Īpašumtiesību atjaunošana Rumānijā, līdzīgi kā Ungārijā, radīja milzīgu sadrumstalotību. Simtiem tūkstošu fizisko personu ieguva īpašumus, kas mazāki par vienu hektāru. Daudzi jaunie īpašnieki, baidoties no politiskās nestabilitātes vai meklējot ātru peļņu, savus mežus tūlīt pēc pārņemšanas pilnībā izcirta vai pārdeva starptautiskiem uzņēmumiem.

Dabas aizsardzība un kompensācijas

Rumānijā atrodas vairāk nekā puse no visiem Eiropas pēdējiem t.s. "pirmatnējiem un senajiem mežiem" ārpus Skandināvijas un Krievijas, kas nodrošina patvērumu lielākajām lāču, vilku un lūšu populācijām Eiropā. Aptuveni 38% Rumānijas mežu ir iekļauti *Natura 2000* tīklā vai nacionālajos parkos.

Valstī pastāv tiesiskais regulējums par kompensāciju izmaksu privātajiem meža īpašniekiem, kuru zemēs ir noteikti stingri saimnieciskās darbības aizliegumi. Eiropas Savienības fondu un valsts budžeta ietvaros īpašniekiem pienākas ikgadēji maksājumi par neiegūto peļņu, kas var sasniegt pat vairākus simtus eiro par hektāru mežos ar pilnīgu ciršanas aizliegumu.

Tomēr praktiskā šīs sistēmas darbība Rumānijā ir hroniski buksējusi. Birokrātisko šķēršļu, nesakārtoto zemes grāmatu un valsts budžeta finansējuma aizkavēšanās dēļ daudzi privātie īpašnieki kompensācijas gadiem ilgi nesaņem. Tas rada postošu stimulu – tā vietā, lai gaidītu valsts atbalstu par dabas sargāšanu, daļa īpašnieku izvēlas iesaistīties pat nelegālajā tirgū un savu mežu pēc iespējas ātrāk nocirst.

Kokapstrādes nozarē dominē masīva ārvalstu kapitāla klātbūtne, īpaši Austrijas lielie kokrūpniecības koncerni, piemēram, vēsturiski *Holzindustrie Schweighofer*, tagad pārdēvēts par *HS Timber Group*, kas valstī uzbūvēja milzīgas, modernas zāģētavas.

Rumānija eksportē ļoti lielus apjomus zāģmateriālu, profilu, mēbeļu detaļu un koksnes granulu uz Ziemeļāfriku, Tuvo Austrumu valstīm un citām Eiropas Savienības dalībvalstīm. Vienlaikus vietējā mazo un vidējo uzņēmumu mēbeļu rūpniecība saskaras ar grūtībām, jo nespēj konkurēt ar lielajiem koncerniem par izejmateriālu cenām.

Problēmas, konflikti un skandāli

Rumānijas meža nozare pēdējās desmitgadēs ir piedzīvojusi smagākos tiesiskos un vides skandālus visā Eiropas Savienībā.

Lielu ļaunumu mežiem nodarīja t.s. "Meža mafija" - *Mafia Pădurilor*. Rumānijā darbojas labi organizēti kriminālie tīkli, kuros apvienojušies korumpēti mežziņi, policisti, politiķi un uzņēmēji. Vides aktīvistu nevalstiskās organizācijas *Greenpeace* un *Agent Green* uzskata, ka reālais nocirstās koksnes apjoms ir gandrīz divreiz lielāks par oficiāli reģistrēto – katru gadu nelegāli tiekot nocirsti miljoniem kubikmetru, tostarp nacionālajos parkos un UNESCO aizsargājamajos mežos.

Konflikts ap Rumānijas mežiem ir burtiski asiņains. Pēdējo gadu laikā ir nogalināti vairāki mežziņi un vides aktīvistu, kas mēģināja fiksēt un apturēt nelegālo mežizstrādi. Desmitiem žurnālistu un aktīvistu ir tikuši brutāli piekauti. Tas ir radījis tiesiskuma krīzi, ko pastāvīgi uzrauga starptautiskās cilvēktiesību un vides organizācijas. Eiropas Komisija uzsāka oficiālu pārkāpuma procedūru pret Rumāniju par nespēju efektīvi aizsargāt savus *Natura 2000* mežus un apturēt nelegālo mežizstrādi. Valstij draud milzīgas soda naudas, ja situācija netiks radikāli uzlabota.

Perspektīvas un plāni meža nozares attīstībai

Briseles spiediena ietekmē Rumānijas valdība pēdējos gados ir sākusi īstenot vērienīgas reformas, kuru mērķis ir digitalizācija un stingrāka kontrole.

Rumānija ir ieviesusi vienu no progresīvākajām koksnes izsekojamības digitālajām sistēmām pasaulē - *SUMAL 2.0*. Katram koksnes transportam ir jābūt reģistrētam viedtālruņa lietotnē ar *GPS* koordinātām un kravas fotogrāfijām. Papildus tiek attīstīta satelītattēlu sistēma, kas automātiski signalizē, ja aizsargājamā zonā pēkšņi pazūd koku vainagu segums.

Tiek izstrādāts un pieņemts jauns, radikālāks Meža kodekss, kas paredz pilnībā aizliegt kailcirtes nacionālajos parkos un ievērojami palielināt kriminālsodus par nelikumīgu koku ciršanu vai transportēšanu.

Izmantojot ES Atveseļošanas un noturības mehānisma - *RRF* - līdzekļus, Rumānija ir uzsākusi nacionālo programmu mežu atjaunošanai un jaunu mežu stādīšanai teritorijās, kas cieš no pārtuksnešošanās - īpaši valsts dienvidos. Mērķis ir līdz 2030. gadam izveidot desmitiem tūkstošu hektāru jaunu mežaudžu, vienlaikus pastiprinot stingru kontroli pār vecajiem Karpatu masīviem.

Ārvalstu koncernu ietekme uz Rumānijas kokapstrādes tirgu

Pēc Rumānijas iestāšanās Eiropas Savienībā 2007. gadā valsts meža nozarē ienāca masīvs ārvalstu kapitāls, kurā izteikti dominēja Austrijas kokrūpniecības giganti – primāri *Holzindustrie Schweighofer*, kas vēlāk pārdēvēts par *HS Timber Group*, kā arī *Egger* un *Kronospan*. Šie uzņēmumi Karpatu kalnu tuvumā uzbūvēja milzīgas, ultramodernas zāgētavas un plātņu ražotnes, kas spēja apstrādāt miljonus kubikmetru koksnes gadā.

Šī ienākšana radīja divējādu, bet kopumā, iespējams, pat destruktīvu ietekmi uz vietējo ekonomiku. Ārvalstu lielkoncerni, pateicoties milzīgajam kapitālam, spēja nosolīt augstākās cenas valsts mežu pārvaldes *Romsilva* rīkotajās apaļkoksnes izsolēs. Vietējie Rumānijas mazie un vidējie kokapstrādes uzņēmumi un tradicionālie mēbeļu ražotāji nespēja finansiāli konkurēt un tika izmesti no tirgus. Tūkstošiem vietējo zāgētavu bankrotēja, un Rumānija no valsts, kas vēsturiski ražoja mēbeles, pārvērtās par neapstrādātu kokmateriālu un granulu eksportētāju.

Milzīgās rūpnīcu jaudas radīja pastāvīgu, nepiesātināmu pieprasījumu pēc koksnes. Lai gan ārzemju koncerni apgalvoja, ka iepērk tikai legālu koksni, vides aktivistu organizāciju un žurnālistu izmeklēšanas, tomēr, atkārtoti pierādīja, ka piegāžu ķēdēs nonāca milzīgi apjomi nelegāli nocirstu koku pat no nacionālajiem parkiem. Vietējie starpnieki un “Meža mafija” izmantoja sistēmas robus, lai legalizētu zagto koksni un nodotu to lielajām rūpnīcām. Spiediena un skandālu rezultātā starptautiskā sertifikācijas organizācija FSC uz laiku pat anulēja ilgtspējas sertifikātus lielākajiem Austrijas uzņēmumiem Rumānijā.

Salīdzinājums ar Latviju

Latvijā ārvalstu kapitāla ienākšana meža nozarē, galvenokārt Ziemeļvalstu fondu un uzņēmumu - *Södra*, *Stora Enso*, *Bergvik* vai *IKEA* noritēja pavisam citādi. Skandināvi Latvijā investēja nevis

tikai milzīgu, visu tirgu monopolizējošu kokzāģētavu būvniecībā, bet arī meža zemju iepirkšanā un ilgtermiņa apsaimniekošanā.

Latvijā vietējie kokrūpnieki spēja saglabāt līderpozīcijas pārstrādē – tādi vietējie flagmaņi kā *Latvijas Finieris*, *AKZ*, *Stiga RM*, *Pata*, *Gaujas Koks* un daudzas spēcīgas reģionālās kokzāģētavas veiksmīgi konkurē ar ārvalstu kapitālu. Neskatoties uz pēdējā laikā mākslīgi izraisītiem skandāliem meža nozarē, Latvijas vietējā industrija, tomēr, ir pietiekami konsolidēta un tehnoloģiski attīstīta, tādēļ šeit nav un, šķiet, netiks pieredzēts Rumānijas scenārijs, kur ārvalstu koncerni burtiski diktētu noteikumus visai nozarei un iznīcinātu vietējo uzņēmējdarbību.

Koksnes izsekojamības sistēmas

Lai cīnītos ar nelegālo mežizstrādi, Rumānija bija spiesta izveidot vienu no radikālākajām un tehnoloģiski sarežģītākajām koksnes aprites kontroles sistēmām pasaulē, kamēr Latvijā sistēma balstās uz augstu digitālo integrāciju un tiesisko uzticēšanos. Tā kā Rumānijā papīra dokumenti un mežziņu paraksti tika masveidā viltoti, valsts ieviesa digitālo sistēmu *SUMAL 2.0*, kas kontrolē koksni reāllaikā no celma līdz rūpnīcas vārtiem. Sistēmas darbības principi ir ekstremāli stingri. Katram kravas auto šoferim pirms izbraukšanas no meža ir jāreģistrējas lietotnē. Viņam ir jāievada precīzs koksnes kubikmetru apjoms, suga un ciršanas atļaujas numurs. Lietotne automātiski fiksē transporta GPS koordinātas visā brauciena laikā. Šoferim ir pienākums augšupielādēt četras reāllaika fotogrāfijas ar piekrauto kravu no dažādiem leņķiem. Ja auto novirzās no maršruta vai GPS signāls pazūd, sistēma automātiski izsauc policiju un meža inspekciju. Jebkurš iedzīvotājs var ievadīt pretimbraucoša baļķvedēja numuru publiskā tiešsaistes datubāzē un redzēt, vai šim transportam ir aktīva un legāla digitālā pavadzīme.

Rumānija izmanto satelītattēlus, kas salīdzina mežu vainagu klājumu ik pēc dažām dienām. Ja satelīts konstatē pēkšņu koku pazušānu zonā, kur nav izsniegta ciršanas atļauja, sistēma automātiski ģenerē trauksmes ziņojumu tiesībsargājošajām iestādēm.

Mūsu Latvijas koksnes uzskaites un pavadzīmju modelis

Latvijā sistēma ir vienlīdz digitāla, taču tās pamatā ir biznesa efektivitāte, nevis kriminālizmeklēšana. Latvijas sistēmu pārrauga Valsts meža dienests caur Meža valsts reģistru, un tā darbojas ciešā sasaistē ar Valsts ieņēmumu dienestu. Latvijā jau gadiem meža nozare ir pilnībā atteikusies no papīra dokumentiem. Koksnes pārvadājumiem tiek izmantotas elektroniskās pavadzīmes, kas tiek ģenerētas uzņēmumu grāmatvedības sistēmās un automātiski nodotas VID un VMD datubāzēm.

Ciršanas apliecinājumi tiek izsniegti elektroniski. Kad krava nonāk lielajās ostās vai zāgētavās, tur uzstādītie automātiskie skeneri precīzi uzskaita kubikmetrus un salīdzina tos ar pavadzīmē norādītajiem datiem. Latvijā šoferiem nav jāfotografē krava no četriem leņķiem vai jātur ieslēgts pastāvīgs valsts kontrolēts GPS trekeris mobilajā lietotnē. Kontrole balstās uz risku analīzi un regulārām, bet ne masīvām meža dienesta un policijas pārbaudēm uz ceļiem.

Rumānijas SUMAL ir "policejiskas valsts" stila digitālais instruments, kas radīts, lai apturētu asiņainu un brutālu meža resursu zagšanu, kurā iesaistītas valsts amatpersonas. Latvijas modelis ir moderns, caurskatāms e-pārvaldes risinājums, kas nodrošina nevainojamu nodokļu nomaksu un legālas izcelsmes pierādīšanu mierīgos un tiesiski sakārtotos apstākļos. Vismaz pagaidām tā ir un jātic, ka šī pieeja pie mums nekad nemainīsies.

Avoti: Zemeunvalsts.lv, Rumānijas un Eiropas Savienības informācijas vietnes